

د کمپلکس مرکباتو ساختماني ایزومیري

پوهنځی محمد نور محمدي، شیخ زاید پوهنتون، ښوونې او روزنې پوهنځی، کیمیا خانګه

برېښنالیک: mohammadnoormohammady@gmail.com

لنډیز

څرګه چې کمپلکس یا کوارډینشن مرکبات د غیرعضوي کیمیا زیاته مهمه او تر ټولو نوې برخه ده، نو په همدې اساس په دې مقاله کې د همدغه مرکباتو لپاره په ساختماني ایزومیري باندې بحث شوی دی. د دې مقالې موخه دا ده چې پوه شو چې ساختماني ایزومیرونه کوم ایزومیرونه دي، سربیره پر دې د ساختماني ایزومیري په مختلفو ډولونو باندې بحث شوی دی او همدارنګه په دې هم بحث شوی چې څنګه کولی شو چې دغه ایزومیرونه یو له بل څخه جلا کړو او په کامله توګه د صحیح فارمول لرونکي مرکبات لاسته راوړو. په دغه مقاله کې د کتاب خانه یي میتود له مخې د مختلفو معتبرو او نړیوالو کتابونو څخه استفاده شوي ده او کونښن شوی ترڅو نوي معلومات په کې ځای پر ځای شي. ایزومیرونه هغه مرکبات دي کوم چې یو له بل سره یو ډول او مساوي شمېر اتومونه لري، خو په مختلف ډول ترتیب او ځای پر ځای شوي وي. علاوه پر دې د کمپلکس مرکباتو د ساختماني ایزومیري په مختلفو ډولونو باندې بحث شوی دی، د مثال په توګه ایونیزشن ایزومیر، هایډرېټ ایزومیر، ارتباطي ایزومیر، کوارډینشن ایزومیر، کوارډینشن موقعیت ایزومیر او لیګانډي ایزومیر. همدارنګه د دې مقالې موندنې ښيي چې له بېلابېلو لارو څخه په استفادې سره مختلف ډوله ایزومیري لرونکي کمپلکس مرکبات جوړیدلی شي او یا د عینې مالیکولي فارمول لرونکو مرکباتو بېلابېل ډولونه یو له بل څخه جلا کېدلی شي، ترڅو د ژوند په مختلفو برخو کې ورڅخه استفاده وشي.

کلیدي کلمې: ایزومیر، اخاطي لیګانډ، پلي لیګانډ، کمپکس مرکب، کوارډینشن ساحه.

سریزه

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى اله و اصحابه اجمعين.

ایزومیرونه هغه مرکبات دي کوم چې یو له بل سره یو ډول او مساوي شمېر اتومونه لري، خو په مختلف ډول ترتیب او ځای پر ځای شوي وي. دغه د ایزومیرونو د موجودیت پدیدې یا پېښې ته ایزومیري ویل کېږي. څرنگه چې د دوی ساختماني ترتیب یو له بل سره توپیر لري، په هماغه ډول د ایزومیرونو خواص هم یو له بل سره توپیر لري. [۱: 435].

ایزومېرېشن د مالیکولي جوړښت یوه مهمه ځانګړتیا ده چې د مرکباتو جوړښت، فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاوې او په بېلابېلو برخو کې د هغوی کارونې ټاکي. په ځانګړې توګه، د کمپلکس ساختماني ایزومېرېشن مطالعه د ایزومېرونو د توپیر، ځانګړتیاوو او تطبیق په ښه درک کې مرسته کوي. ساختماني ایزومېرېشن په څېړنو او صنعتي برخو کې ځانګړې اهمیت لري. دا د مالیکولونو د فزیکي ځانګړتیاوو (رنگ، بڼه) او کیمیاوي ځانګړتیاوو (محلولیت، تعاملات) بدلونونه واضح کوي، چې په خپل وار سره د سپیکټروسکوپي تخنیکونو لکه IR، UV-Visible، او NMR په مرسته مطالعه کېږي. په درمل جوړونه کې د ځانګړو ایزومېرونو پېژندنه د اغېزمنو درملو د جوړولو لپاره اړینه ده. سربېره پر دې، د صنعتي کاتلېزیز په برخو کې د ایزومېرېشن مطالعه د کتلېټیک اغېزو په ښه کولو کې مرسته کوي.

ایزومیرونه په عمومي ډول په دوه لویو برخو ویشل شوي دي، چې یو یې ساختماني ایزومیرونه او بل یې فضايي ایزومیرونه دي. فضايي ایزومیرونه په دوه برخو ویشل شوي دي، چې عبارت دي له هندسي ایزومیرونو او نوري ایزومیرونو څخه، چې په دغه مقاله کې موږ په دغه برخه باندې بحث نه کوو. بل خوا ساختماني ایزومیرونه په شپږو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له ایونیزشن ایزومیرونو، هایډرېټ ایزومیرونو، ارتباطي ایزومیرونو، کوارډنشن ایزومیرونو، کوارډنشن موقعیت ایزومیرونو او لیګاند ایزومیرونو څخه. موږ په دغه مقاله کې یوازې په همدغه ساختماني ایزومیرونو باندې بحث کړی دی. [۲: ۲۳۱].

موخې

- د ایزومیرونو د پېژندلو لپاره له نوي تحلیلي مېتودونو سره اشنا کېدل.
- د کمپلکس ایزومیرونو ټول ډولونه او د هغوی توپیرونه په ښه توګه پېژندل.
- د کمپلکس په جوړښت کې د آیونونو او کوارډنیشن عدد د موقعیتونو دقیق تحلیل.
- د کمپلکس ایزومیرونو د ځانګړتیاوو د توپیر ارزونه.

د کار توکي او کړنلاره

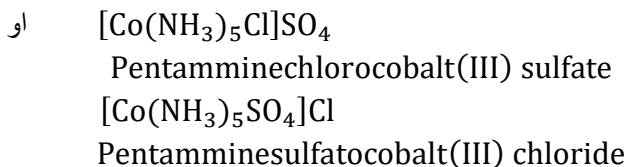
د دغه مقالې په لیکنه کې له کتابخانه یي میتود څخه استفاده شوې ده او تر ډېره هڅه شوې چې وروستی څېړنې او موندنې کومې چې په دې وروستیو کې ترسره شوې وکارول شي. تقریباً تر څلویښتو زیات نړیوال کتابونو وجود درلود، چې له جملې څخه یې لس غوره کتابو انتخاب شوي دي او کوښښ شوی ترڅو له همدغو معتبرو کتابونو څخه نوي علمي معلومات راټول او په کې ځای پر ځای شي، تر څو یوه ښه علمي مقاله ترې چمتو شي.

ساختماني ایزومیرونه

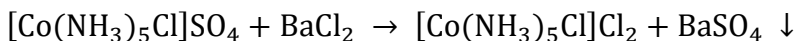
ساختماني ایزومیرونه هغه دي کوم چې د اتوم-اتوم اړیکو مختلف ترتیبونه ولري. په دغه ډله کې هغه کمپلکسونه هم شامل دي کوم چې کېدای شي له یوې څخه زیاتې کواردنشن ساحې ولري او همدارنګه کېدای شي چې په یوه کواردنشن ساحه کې یو لیګاند مختلف ډونر اتومونه ولري. [۳: ۳۲۳].

۱. ایونیزشن ایزومیرونه

هغه ایزومیرونه په کوم کې چې د کواردنشن ساحې او ایونیزشن ساحې تر منځ د لیګاندونو تبادله صورت نیسي، د ایونیزشن ایزومیرونو په نوم یادېږي. د مثال په توګه:

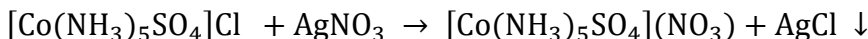

په Pentamminechlorocobalt(III) sulfate کمپلکس کې، د کلورو لیګاند په کواردنشن ساحه کې دی، په داسې حال کې چې د سلفیټ ګروپ په ایونیزشن ساحه کې دی. که چېرې د دغه کمپلکس اوبلن محلول ته د باریم کلورایډو سره تعامل ورکړو، نو د باریم سلفیټ سپین رسوب لاسته راځي. [۱: 435].

سپین رسوب

په Pentamminesulfatocobalt(III) chloride کمپلکس کې، د سلفیټو لیګاند په کواردنشن ساحه کې دی. په داسې حال کې چې د کلورو ګروپ په ایونیزشن ساحه کې دی. که چېرې د دغه کمپلکس اوبلن محلول ته د سپینو زرو نایتربټو سره تعامل ورکړو، نو د سپینو زرو کلورایډو سپین رسوب لاسته راځي.

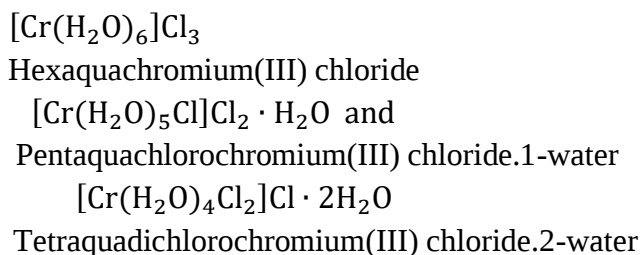
سپین رسوب

د ایونیزشن ایزومیرونو تر منځ فرق د ساده کیفی ټسټونو په واسطه کولی شو (یو له بل څخه د دوی بیلاول).
د ایونیزشن ایزومیرونو ځینې نور مثالونه عبارت دي له، [۴: ۱۹۸].

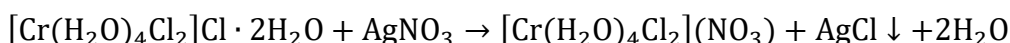
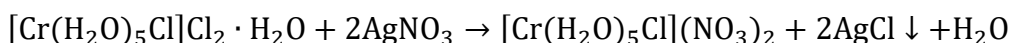
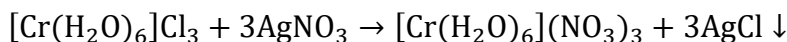
- (a) $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2]\text{Br}_2$ and
Tetramminedichloroplatinum(IV) bromide
 $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_4\text{Br}_2]\text{Cl}_2$
Tetramminedibromoplatinum(IV) chloride
- (b) $[\text{Co}(\text{en})_2\text{NO}_2\text{Cl}]\text{SCN}$
Chlorobis(ethylenediamine)nitrocobalt(III) thiocyanate
 $[\text{Co}(\text{en})_2\text{NO}_2\text{SCN}]\text{Cl}$
Bis(ethylenediamine)nitrothiocyanatocobalt(III) chloride
 $[\text{Co}(\text{en})_2\text{SCNCl}]\text{NO}_2$
Chlorobis(ethylenediamine)thiocyanato-Scobalt(III) nitrate

۲. هایډرېټ ایزومېرونه

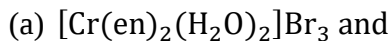
کله چې د کوارډنشن ساحې او ایونیزشن ساحې تر منځ د اوبو د مالیکولونو تبادله صورت ونیسي، نو لاسته راغلي ایزومېرونه د هایډرېټ ایزومېرونو په نوم یادېږي. د مثال په توګه:

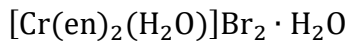
هر کله چې د دغه کمپلکسونو هم موله محلول د سپینو زرو نایترېټ سره یو ځای شي، نو په ترتیب سره ورڅخه درې، دوه او یو مول د سپینو زرو کلورایډ لاسته راځي. [۵: ۳۷۶].

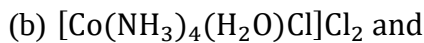
نو په همدې اساس د جوړو شوو سپینو زرو کلورایدو د مولونو له شمېر څخه، د هایډرېټ ایزومیرونو تر منځ یو توپیر پیدا کېدلی شي (یو له بل څخه د بیلولو لپاره).
ځینې نور مثالونه د هایډرېټ ایزومیرونو عبارت دي له

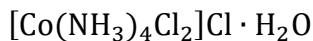
Diaquabis(ethylenediammine)chromium(III) bromide

Aquabis(ethylenediammine)chromium(III) bromide.1-water

Tetrammineaquachlorocobalt(III) chloride

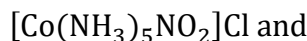

Tetramminedichlorocobalt(III) Chloride.1-water

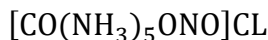
[۱: ۴۳۶، ۴۳۷].

۳. ارتباطي ایزومیرونه

کله چې په یو لیګانډ کې د مرکزي فلز اتوم سره د کوارډنشن لپاره د اړیکې جوړولو دوه موقعیتونه موجود وي، نو لاسته راغلي ایزومیر ته ارتباطي ایزومیر ویل کېږي. کوارډنشن کیدونکی ګروپ ته کوم چې کولی شي د فلز سره د دواړو اړیکې جوړولو موقعیتونو په واسطه وصل شي، احاطي لیګانډ (ambidentate or ambient ligand) ویل کېږي [۶: ۳۲۲]. د مثال په توګه:

Pentamminenitrocobalt(III) chloride

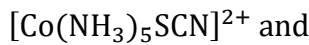

Pentamminenitritoocobalt(III) chloride

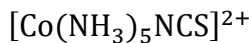
په اول حالت کې د NO_2 امبي ډنټاپ لیګاند د کوبالت سره د نایتروجن په واسطه وصل شوی دی، خو په دویم حالت کې بیا د اکسیجن په واسطه وصل شوی دی.

د نایترو ایزومیر یې زېړ رنگ لري او د الترا وایلبېټ وړانګو په مقابل کې حساس دی، او په سور رنگه نایتراټیو ایزومیر باندې بدلېږي. په معکوس ډول د نایتراټیو انالوګ یا متشابه چې کله د تودو هایدرو کلوریک اسید سره تعامل وکړي، نو د نایترو په مشتقاتو باندې بدلېږي.

ارتباطي ایزومیرونو ته مالګین ایزومیرونه هم ویل کېږي. د ارتباطي ایزومیر یو بل مثال په لاندې ډول دی.

Pentamminethiocyanato-Scobalt(III) ion

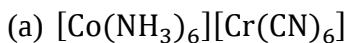

Pentamminethiocyanato-Ncobalt(III) ion

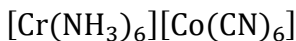
په اول حالت کې د تیوسیانیټو لیګاند د کوبالت سره د سلفر په واسطه وصل شوی دی، خو په دوهم حالت کې بیا د نایتروجن په واسطه وصل شوی دی. [۴۳۷: ۱].

۴. کوارډنشن ایزومیرونه

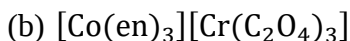
هغه ایزومیرونه په کوم کې چې کټیون او انیون دواړه کمپلکس ایونونه وي او د دواړو کوارډنشن ساحو تر منځ د مرکزي فلزونو تبادله صورت نیولی شي د کوارډنشن ایزومیرونو په نوم یادېږي. د کوارډنشن ایزومیرونو ځینې مثالونه په لاندې ډول ښودل شوي دي. [۵۱۰: ۷].

Hexaminecobalt(III) hexacyanochromate(III)

Hexaminechromium(III) hexacyanocobaltate(III)

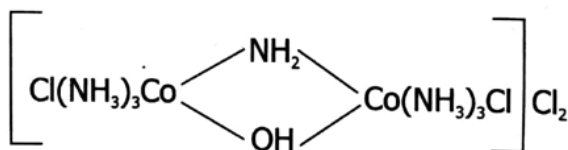
Tris(ethylenediamine)cobalt(III) trioxalatochromate(III)

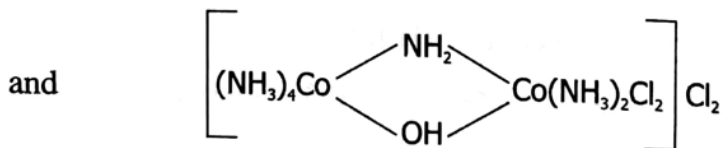
Tris(ethylenediamine)chromium(III) trioxalatocobaltate(III)

۵. د کوارډنشن موقعیت ایزومیر

دغه ډول ایزومیري په هغه کمپلکسونو کې منځته راځي کوم چې پلي لیگاندونه لري. په دغه ایزومیرونو کې د هغه فلز اتومونو ترمنځ کوم چې یو د بل سره د یو یا څو پلي لیگاندونو په واسطه وصل شوي وي، د لیگاندونو تبادله هم صورت نیسي. د مثال په توګه، [۴۳۸:۱].

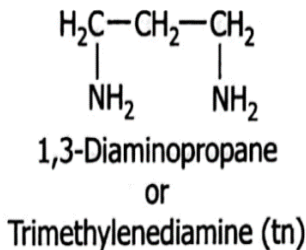
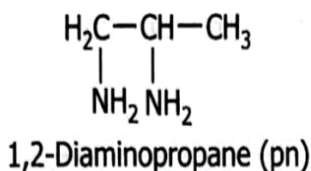
Triamminechlorocobalt(III) – μ – amido – μ – hydroxo
– triamminechlorocobalt(III)chloride

Tetramminecobalt(III) – μ – amido – μ – hydroxo –
diamminedichlorocobalt(III)chloride

۶. لیگاندي ایزومیرونه

ځینې لیگاندونه په مختلفو ایزومیري شکلونو کې وجود لري. کله چې دوی د عینې فلز ایون سره کوارډینټ کېږي، نو لاسته راغلی کمپلکس هم ایزومیري وي. دغې عملیې ته لیگاند ایزومیري ویل کېږي. د مثال په توګه: 1,2-diaminopropan (pn) او 1,3-diaminopropane چې ورته trimethylenediamine (tn) هم ویل کېږي، یو له بل سره ایزومیري لیگاندونه دي. [۳۵۶:۸].

لاندینی کمپلکسونه کوم چې پورتنی گروپونه په خپل ترکیب کې لري د لیگاندي ایزومرونو یو مثال دی: [۲۴۸:۹].

او Dichlorobis(1,2-diaminopropane)cobalt(III) chloride, $[\text{Co}(\text{pn})_2\text{Cl}_2]\text{Cl}$
Dichlorobis(1,3-diaminopropane)cobalt(III) chloride, $[\text{Co}(\text{tn})_2\text{Cl}_2]\text{Cl}$

مثال:

یو محلول کوم چې ۰,۳۱۹ گرامه د $\text{CrCl}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ فرمول لرونکي یو هایډریت ایزومیر لري، د کټیون تبادله کوونکي کنډ څخه کوم چې اسیدی ترکیب لري تېرېږي. او دغه ازاد شوي تیزاب د ۱۹ ملي لیتره ۰,۱۲۵ نارمله سوډیم هایډرواکسایډ په واسطه خنثی کېږي، نو دغه ایزومیر معلوم کړئ (د $\text{CrCl}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ مالیکولي وزن = ۲۶۶,۳۵).

$$\begin{aligned} \text{د خنثی سازی لپاره پکارېدونکي سوډیم هایډرو} &= \text{د ازاد شویو تیزابو د} \\ \text{اکسایډ ملي مولونو شمېر} &= \text{ملي مولونو شمېر} \\ &= N_1 V_1 \\ &= 19 \times 0.125 = 2.375 \end{aligned}$$

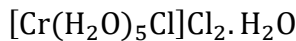
$$\begin{aligned} \text{د ازاد شویو تیزابو د مولونو شمېر} &= \frac{2.375}{1000} = 0.002375 \\ \text{د هغه مرکب مقدار کوم چې له کټیون تبادله کوونکي څخه تیرېږي} &= 0.319 \text{ g} \\ \text{د مرکب مالیکولي کتله} &= 266.35 \end{aligned}$$

$$\text{د مرکب د مولونو شمېر} = \frac{0.319}{266.35} = 0.00119$$

د ۰,۰۰۱۱۹ موله مرکب په واسطه ۰,۰۰۲۳۷۵ موله تیزاب ازادېږي

$$\begin{aligned} \text{د یو مول په واسطه د ازاد شویو تیزابو د مولونو شمېر} &= \frac{0.002375}{0.00119} = 2 \text{ moles} \\ \text{په مرکب کې د تعویض وړ کلورین اتومونو شمېر} &= 2 \end{aligned}$$

د مرکب ساختماني فرمول عبارت دی له:

او د IUPAC نوم یې لاندې دی:

Pentaquachlorochromium(III) chloride. 1 – water

[۱۲۸:۱۰]

پایله

د کمپلکس ایزومیرونو مطالعه د غیرعضوي کیمیا په برخه کې یوه بنسټیزه او اړینه څېړنه ده چې د کمپلکس مرکباتو د جوړښت، فزیکي ځانګړتیاوو او کیمیاوي تعاملاتو په اړه ژوره پوهه ترلاسه کوي. ایزومېرېشن هغه پروسه ده چې د یو کمپلکس مرکب مختلف جوړښتونه یا ایزومیرونه تولیدوي، چې هر یو یې خپلې ځانګړتیاوې او اغېزې لري. د ایزومیرونو پېژندنه د کمپلکس مرکباتو په پوهه کې مهم رول لري او له دې لارې موږ کولای شو چې د دې مرکباتو د فزیکي، کیمیاوي او بیولوژیکي ځانګړتیاوو په اړه دقیق او روښانه نظر ترلاسه کړو.

په دې توګه، د کمپلکس ایزومیرونو دقیقې پېژندنې ته اړتیا ده، ترڅو د هغوی جوړښت، آیوني ترتیب، او تعاملات وڅېړل شي. د ایزومیرونو د توپیرونو لکه رنګ، محلولیت، او تعاملات تحلیل کول، د سپېکټروسکوپي تخنیکونو لکه UV-Visible، IR، او NMR په مرسته، ممکن دي. دا تخنیکونه د ایزومیرونو د جوړښت توپیرونه تشخیص کوي او د هغوی د ځانګړتیاوو په اړه مهمې څېړنې وړاندې کوي. د دې ایزومیرونو توپیرونو مطالعه د کمپلکس مرکباتو د تولید او کارونې په بېلابېلو برخو کې مهمه ده.

د کوارډینشن په ایزومیرۍ کې د ایونونو تبادله په نظر کې نیول کېږي، په داسې حال کې چې په هایډرېټ ایزومیرۍ کې بیا د اوبو د لیګاندونو تبادله تشریح کېږي. ارتباطي ایزومیرونه د مرکزي ایون د دوه ډونر اتومونو لرونکو یوځایي لیګاندونو اړیکه جوړول سره ښايي. کوارډینشن ایزومیري د دوه مرکزي ایونو لرونکو کمپلکسونو ترمنځ د اړیکې تبادله ښايي، خو کوارډینشن موقعیت ایزومیري بیا په پلي لیګاند لرونکو کمپلکسونو کې منځته راځي. په اخر کې لیګاندي ایزومیري په هغه کمپلکسونو کې منځته راځي، چې خپله لیګاند په مختلفو ایزومیرونو کې راڅرګند شي.

وړاندیزونه

۱. هغه اشخاصو ته کوم چې د غیرعضوي کیمیا په برخه کې کار کوي، وړاندیز کېږي چې د کمپلکسونو ایزومیري په دقت سره وګوري، تر څو چې صحیح ایزومیري لرونکي مرکبات لاسته راوړي.
۲. د طب برخې مسئولینو ته وړاندیز کېږي چې نن ورځ د عصري طب یوه یوه نوي برخه همدغه کمپلکس مرکبات دي، چې په خاص ډول د سرطانونو د درملنې لپاره ورڅخه کار اخیستل کېږي، باید ترې سالمه استفاده وشي.
۳. په دولت غږ کوم چې د کمپلکس مرکباتو د استحصال لپاره نوي او عصري لابراتوارونه جوړ کړي، تر څو چې په کې د مختلفو ناروغیو لپاره مختلف درمل جوړ شي.

۴. خرنګه چې کمپلکس برخه د غیرعضوي کیمیا یوه نوې برخه ده، نو استادانو، محصلینو او ټولو اکاډمیکو اشخاصو ته وړاندیز کېږي چې په دغه برخه کې څېړنې وکړي او نوي معلومات راټول کړي.

مأخذونه

1. Sodhi, G.S. *Inorganic Chemistry (second edition)*. Delhi: Vinod Vasishtha for Viva Books Private Limited; (2013).
2. John, E.McMurry. *General Chemistry: Atoms First (2nd Edition)*: Pearson: (2015).
3. Huheey, J.E., Keiter, E.A keiter, R.L and Medhi, O.K. *Inorganic Chemistry: Principle of Structure and Reactivity*, 4th Edition. New Delhi: Pearson; (2006).
4. S. R. Batten, N. R. Champness, X. M. Chen, J. G. Martinez, S. Kitagawa, L, Ohrstrom, M. Okeeffe, M. Paik Suh and. Coordination polymers, metal-organic frameworks and the need for terminology guidelines. *Cryst. Eng. Comm*, 3002-3018; (2013, 14).
5. William, Brian. *Principles of Inorganic Chemistry*. John Wiley and Sons; (2015).
6. O. M. Yaghi, M. O'Keeffe, N. W. Ockwig, H. K. Chae, M. Eddaoudi and J. Kim. Reticular synthesis and the design of new materials. *Nature*, 423, 705-715; (2003).
7. Jolly, W.L. *Modern Inorganic Chemistry, 2nd Edition*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing Co; (2007).
8. Strohfelt, A.Katja. *Essential of Inorganic chemistry*: John Wiley and Sons; (2015).
9. J. R. Li, R. J. Kuppler and H. C. Zhou. Selective gas adsorption and separation in metal-organic frameworks. *Chem. Soc. Rev*, 38, 1477; (2009).
10. Hutchinson, John. *General Chemistry II. Connexion Press*; (2016).

Structural isomerism of complex compounds

T. Asst. Mohammad Noor Mohammadi, Shaikh Zaid University, Education faculty, Chemistry department.

Email: mohammadnoormohammady@gmail.com

Abstract

As complex or coordination compounds are the most important and newest part of inorganic chemistry, thus structural isomerism of these compounds is discussed in this article. The purpose of this article is to understand what structural isomers are. In addition, different types of structural isomers are discussed, and we also discussed how to separate these isomers from each other and to obtain compounds with completely correct formula. In this article, according to the library method, various reliable and international books have been used and we tried to include newest information. Isomers are compounds having the same number and kinds of atoms, but arranged differently. In addition, various types of structural isomerism of complex compounds have been discussed, for example, ionization isomers, hydrate isomers, linkage isomers, coordination isomers, coordination position isomers and ligand isomers. Also, the findings of this article show that various isomeric compounds can be synthase by using different types of methods or different type of compounds having same molecular formula can separated from each other, as to use them in different areas of life.

Keywords: Ambidentate ligand, Bridging ligand, Complex compound, Coordination sphere, Isomer.